

KLARA ANTOSIEWICZ CCSS
Kraków

KONSTYTUCJE ZAKONU DUCHA ŚWIĘTEGO DE SAXIA W POLSCE (1220–1823)

Problem prawa zakonnego we wspólnocie polskich duchaków nie był dotychczas rozpatrywany. Przyczyną tego były trudności w dostępie do najstarszych konstytucji zakonu Ducha Świętego, istniejących poza granicami naszego kraju, a koniecznych w celu konfrontacji z prawem tego zakonu na ziemiach polskich. Jako ramy czasowe przyjęto lata 1220-1823. Pierwsza data stanowi czas przybycia duchaków do Polski, druga – śmierć ostatniego polskiego brata zakonu Ducha Świętego, zmarłego w domu księży emerytów w Krakowie¹. Trzeba powiedzieć, że konstytucje nazywano także regułą lub ustawami. W opracowaniu niniejszym będą używane zamiennie wszystkie trzy nazwy.

Autorem pierwszych konstytucji był założyciel zakonu Ducha Świętego Gwidon z Montpellier². W roku 1175 na przedmieściu rodzinnego miasta wybudował szpital pod wezwaniem Ducha Świętego i przyjmował do niego wszystkich potrzebujących pomocy: sieroty, dzieci porzucone przez rodziców, samotne matki, chorych, biednych pozbawionych najkonieczniejszych środków do życia³.

Do współpracy z nim garnęli się zarówno mężczyźni, jak i kobiety, wszyscy gotowi do poświęcenia się w służbie najbiedniejszym. Liczba zapaleńców szybko wzrastała, rosła też potrzeba posiadania norm prawnych, które by określały praktykę życia religijnego wspólnoty, jak również jej działalność zewnętrzną. Jako podstawę życia zakonnego przyjął Gwidon regułę św. Augustyna, następnie opierając się na przepisach joanitów i templariuszy redagował konstytucje⁴ i zaraz

¹ J. Kłoczowski, *Zakony na ziemiach polskich w wiekach średnich*, W: *Kościół w Polsce*, t. I: *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966, s. 445; S. Tomkowicz, *Zabytki budownictwa miasta Krakowa*, t. I: *Szpital Ducha Św.*, Kraków 1892, s. 6–9; K. Antosiewicz, *Zakon Ducha Św. w Polsce średniowiecznej*, „Nasza Przyszłość” 23: 1966, s.169–174.

² P. Saunier, *De Capite Sacri Ordinis Sancti Spiritus dissertatio*, Lugduni 1649, p. 91, 229; P. de Angelis, *Guido di Montpellier Innocenzo III*, Roma 1962, p. 18; P. Canezza, *Il pio istituto di S. Spirito e ospedali riuniti di Roma*, Roma 1933, p. 22–23; P. Brune, *Historie de l'ordre hospitalier du Saint Esprit*, Paris 1892, p. 28–29.

³ Saunier, op. cit., p. 24; Canezza, op. cit., p. 16–18; P. de Angelis, *L'Ospedale di Santo Spirito in Saxia*, vol. I, Roma 1960, p. 81; Tenze, *Guido* p. 9–11; Brune, op.cit., s. 31–32; Paulinier, *Gui de Montpellier fondateur et l'Ordre du Saint Esprit*, Montpellier 1870, s. 9–10; L. Dulieu, *L'Hospital et l'Ordre du Saint Esprit de Montpellier*, „Monspelienis Hippocrates”, Hiver 1964, no 26, p. 14–15.

⁴ P. de Angelis, *Regula sive statuta hospitalis Sancti Spiritus*, Roma 1954, p. 9; J. Kłoczowski, *Wspól-*

wcierał je w życie, by przez konfrontację przepisów prawnych z pracą oraz z życiem modlitwy wypróbować możliwości ich stosowania. Przepuszczalnie w początkowej fazie wprowadzenia prawa zakonnego w życie wspólnoty – gdy ta nie miała jeszcze aprobaty Stolicy Apostolskiej – czynił to za zgodą miejscowego biskupa⁵. Jako wstęp do konstytucji, które obowiązywały zarówno braci, jak i siostry, założyciel przytoczył 25. rozdział *Ewangelii* św. Mateusza; chciał przez to ukazać członkom swojej wspólnoty Chrystusa przychodzącego na końcu świata, by wynagrodzić tych, którzy Mu służyli w bliźnich⁶.

W roku 1198 Gwidon przybył do Rzymu i przedstawił papieżowi Innocentemu III napisane przez siebie konstytucje z prośbą o aprobatę nowo założonej rodziny zakonnej. Papież w brewe *His precipue* z 22 IV 1198 r. zatwierdził nową wspólnotę jako Ordo⁷. Następną bullą, *Religiosam Vitam*, wydaną w Lateranie 25 XI 1198 r., Innocenty III przyjął zakon pod opiekę Stolicy Apostolskiej oraz wymienił sześć miejscowości na terenie Francji, w których duchacy posiadali swoje placówki, nadto dwa domy w Wiecznym Mieście: jeden przy kościele Najświętszej Maryi Panny na Zatybrzu, drugi na przedmieściu Rzymu przy kościele św. Agaty⁸. Zatwierdzenie zakonu równoznaczne było z aprobatą jego przepisów prawnych.

Wspomniany dokument potwierdza, że przed 1198 r. członkowie zakonu pracujący w wielu miejscowościach nie pozostawali bez norm prawnych, ale kierowali się przepisami danymi im przez założyciela. Papież mówi w nim wyraźnie: „Bracia służyć Bogu według praw Gwidona”. Prawa te jednak nie stanowiły sprawy zamkniętej, ale uważano je za *ad experimento*, ponieważ w brewe *Cupientes*, danym w Angani 8 XII 1201 r., Innocenty III pisał: „Instytucja ta nie mogła mieć jeszcze doskonałych ustaw i reguł ze względu na swoją nowość. Sprawę tę zastrzega sobie Stolica Apostolska”⁹. Wspomniany dokument stanowi jeszcze jedną wartość przez to, że papież ujawnił w nim swoją decyzję przydzielenia kościoła Najświętszej Panny Maryi oraz budynków dawnej szkoły do domu szpitalnego, mającego powstać nad Tybrem w Rzymie.

Z powyższych wypowiedzi papieskich wynika, że w latach 1198-1201 konstytucje nie były jeszcze zredagowane w sposób definitywny¹⁰. Wydaje się, że stosunkowo dobrze opracował Gwidon cel i charakter zakonu oraz życie według zasad ewangelicznych, nie określił natomiast jego organizacji. Stan taki trwał do roku 1204, kiedy to wspomniany papież bullą *Inter opera pietatis* z 19 VI 1204 r. powierzył opiece Gwidona i braci ufundowany przez siebie szpital Ducha Świętego w

noty chrześcijańskie, Kraków 1964, s. 256; Ch. Probst, *Der Deutsche Orden und Medizinalwesen in Preussen*, Verlag 1969, S. 17–18, 24; M. Heimbucher, *Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, Paderborn 1907, Bd. II, S. 31.

⁵ F. Pasternak, *Historia kodyfikacji konstytucji zakonu paulinów od 1308–1930 r.*, „Nasza Przeszłość” 31: 1969, s. 12.

⁶ Brune, op.cit., p. 80; Tenże, *Regula Ordinis Sancti Spiritus*, wyd. J. P. Migne, w: *Patrologia Latina*, Parisiis 1889, vol. CCXVII, c. 1137.

⁷ *Bullarium privilegiorum ac diplomatum Romanorum Pontificum*, Roma 1740, vol. III, p. 108.

⁸ *Bulla papieża Innocentego III „Religiosam Vitam” z 25 XI 1198 r.*, wyd. P. de Angelis, w: *Guido di Montpellier*, p. 38–39; J. P. Migne, *Patrologiae Latinae*, vol. CCXIV, Parisiis 1890, c. 84.

⁹ Angelis, *Guido*, p. 40–41.

¹⁰ Tamże, s. 40.

Rzymie oraz podał zarys organizacji zakonu¹¹. Kierownictwo powierzył mistrzowi, którym został Gwidon, po jego śmierci bracia zebrani na kapitule generalnej mieli wybrać następcę. Domem głównym zakonu ogłosił Innocenty III rzymski szpital Ducha Świętego. Władzy mistrza podlegały wszystkie domy zakonu, które każdego roku obowiązkowo winien był on wizytować. Do jego kompetencji należało przyjmowanie kandydatów do zakonu, usuwanie niepoprawnych, przenoszenie braci tam, gdzie wymagało tego dobro wspólnoty. Jako warunek otwarcia domu zakonnego postawił papież konieczność przebywania w nim przynajmniej czterech kapłanów zdolnych do sprawowania liturgii oraz zapewnienia chorym w szpitalu opieki duchowej. Najwyższym zwierzchnikiem zakonu był jednak papież¹².

Gwidon nie miał święceń kapłańskich, jego następcy również nie musieli być kapłanami. W zakonie natomiast – oprócz braci bez święceń – byli kapłani. Celem uniknięcia nieporozumień w funkcjach kapłańskich nie podlegali oni mistrzowi, ale papieżowi. Zakon szybko się rozwijał, wciąż przybywały nowe placówki, powiększał się także liczbowo, tak że papież nie był już w stanie zajmować się jego sprawami, wobec czego opiekę nad zakonem powierzył mianowanemu przez siebie kardynałowi protektorowi. Trudno powiedzieć, w jakim czasie powstał w zakonie duchaków urząd kardynała protektora. Występuje on już w najstarszej regule.

Podczas pobytu Gwidona w Rzymie w latach 1198-1208 konstytucje zostały w zasadniczych zarysach opracowane, następnie w 1213 r. promowane przez kardynałów Stefana i Rajnera, którzy – aprobując regułę – pisali: „Oto reguła, która jest zatwierdzona autorytetem papieża i wszystkich kardynałów Św. Kościoła Rzymskiego. Z polecenia i za powagą Stolicy Apostolskiej polecamy wszystkim braciom i siostram zachować ją”¹³.

Ostateczne zatwierdzenie konstytucji zakonu Ducha Świętego mogło mieć miejsce w 1215 r. w czasie Soboru Laterańskiego IV. Sobór wydał wtedy dekret, według którego nie wolno było zakładać nowych zakonów, bez upoważnienia Stolicy Apostolskiej, a już istniejące musiały przyjąć regułę zakonów wcześniej zatwierdzonych¹⁴.

Jakkolwiek konstytucje zostały zatwierdzone, to jednak nie były kodeksem zamkniętym i można było do nich dodawać nowe przepisy, których wymagały zmieniające się warunki życia. Uzupełnienia takie mogły czynić kapitule generalne, po czym winny się starać o aprobatę Stolicy Apostolskiej.

Konstytucje napisane przez Gwidona nie dochowały się do naszych czasów. Najstarszy egzemplarz prawa zakonnego i najbliźszy czasom założyciela pochodzi z początku XIV w., przechowuje go Biblioteka Watykańska. Oprawiono go razem z konstytucjami innych zakonów, jak: franciszkanów, cystersów, benedyktynów, dominikanów. Kodeks wymienionych reguł należał do Biblioteki Papieskiej w Awinionie, skąd na początku XVII w. przewiózł go do Rzymu legat papieża Pa-

¹¹ Angelis, *Regula*, p. 7.

¹² *Magnum bullarium romanum*, vol. I, Luxemburg 1742, p. 58–59.

¹³ Przedmowa do konstytucji rzymskich (najstarsze oraz XIV w. i 1751) w Dijon (XV w. i 1657) w Polsce (XIV w., 1543, XVI w. i 1645): Brune, op. cit., p. 73–75.

¹⁴ Angelis, *Regula*, p. 8; Tenże, *L'Ospedale*, p.; 240; Pasternak, op. cit., s. 12.

wła V kard. Scypion Borghese, posłany w tym celu do Awinionu w 1607 r. Wspomniany rękopis odnalazł w Rzymie kard. Franciszek Ehrle pod koniec XIX w. Czas napisania reguły określa w przybliżeniu księga rachunków kamery apostołskiej „Rationales Camerae Apostolicae”, która pod datą 21 XI 1317 notuje wypłatę 96 florenów za nabyte manuskrypty, którymi były różne reguły. Zakup uczyniono na polecenie Jana XXII¹⁵.

Drugi kodeks bogato iluminowany pochodzi z 2. poł. XIV w.¹⁶ i wraz z kolejnym rękopisem ustaw z 1751 r. przechowuje Archivio di Statu di Roma¹⁷. Trzeba także wspomnieć regułę zakonu Ducha Świętego z 1567 r., zamieszczoną w *Patrologii J. Mignea*¹⁸.

Rzymską regułę XIV-wieczną skopiowali na początku XV w. duchacy w Dijon¹⁹. Rękopis ten wraz z późniejszym tekstem, z 1657 r., znajduje się obecnie w archiwum wspomnianego miasta²⁰.

Najstarsza reguła posiada 105 rozdziałów poprzedzonych krótkim wstępem. Już pierwszy z nich przypomina, że wszelka własność jest wspólna: „aby nikt nie ośmielił się powiedzieć, że jakaś rzecz jest jego własnością, niczego nie można żądać od zakonu prócz chleba i wody. Odzież niech będzie skromna, gdyż Panami naszymi są ubodzy, nadzy prawie chodzą, których my jesteśmy sługami”. Służba bliźnim oraz ubóstwo były konsekwencją wynikającą z konsekracji zakonnej członków wspólnoty Ducha Świętego, bowiem w formule ślubów przysięgali: „Ja [...] ofiaruję siebie i oddaję Bogu, Najświętszej Pannie Maryi i Duchowi Świętemu oraz moim Panom Chorym, że przez wszystkie dni mego życia będę ich sługą”²¹. Napotykanie ubogi, chorego czy porzucone dziecko były dla członków zakonu „Panem”, a brat czy siostra duchaczka sługą „Ubogiego Pana”; nie mogli więc bogato się ubierać, skoro ich „Ubogiego Pan” jest obdarty, bez dachu nad głową, pozbawiony najkonieczniejszych środków do życia. Sługa służy z pokorą, uległością, cierpliwością, nie wywyższa się, dlatego też 15 rozdział konstytucji przypomina, że wszystkim ludziom należy okazywać miłość, służyć z pokorą i cierpliwością.

Atmosfera chrześcijańskiej miłości towarzyszyła przyjmowaniu chorych. Pierwszym jej aktem była troska o duszę. Rozdział 7 mówi: „Jeżeli chorzy przyjdą lub są przyniesieni do domu Ducha Św., niech się najpierw wyświadcą i przyjmą komunie św., następnie niech się położą do łóżka i tutaj jako panowie z miłością będą każdego dnia żywności i obsługiwani”.

Gdy się zbliżał czas posiłków w szpitalu, wówczas dawano znak dzwonkiem. Na jego głos bracia i siostry, nie zajęci bezpośrednio pracą na sali szpitalnej, pozostawiali swoje zajęcia i roznosili posiłki „Ubogim Panom”.

Jednego dnia w tygodniu bracia i siostry obowiązkowo mieli zbierać na ulicach miasta porzucone dzieci, sieroty, chorych i biednych; wszystkich mieli przynieść

¹⁵ Biblioteca Apostolica Vaticana, Regula Sancti Spiritus, vol. 292, codicis Borghese.

¹⁶ Archivio di stato di Roma, Libro della regola dell'ospedale, vol. 3133.

¹⁷ Regola di S. Spirito 1751, manoscritto no 19.

¹⁸ Migne, op. cit., vol. XVII, Parisii 1889, c. 1129–1158.

¹⁹ Regula hospitalis Sancti Spiritus XV sec., Archiwum w Dijon, sygn. F – 71.

²⁰ Regle de hospital du Saint – Esprit 1657. Tamże, vol. F – 72.

²¹ Angelis, *Regula sive*, rozdz. 68 statutu.

do szpitala i pielęgnować z wielką pilnością²². Jeżeli brakowało miejsca w szpitalu, wówczas zobowiązani byli pielęgnować chorych w domach prywatnych, zaś dzieci zawsze mieli przynosić do szpitala. Do umierających przynoszono w uroczystej procesji Wiatyk; nie wolno było zostawić konającego w samotności, ale należało trwać przy łóżku do ostatniego momentu jego życia²³.

Z wielką troską zwracał uwagę Gwidon na sieroty, dzieci porzucone i jeszcze nie narodzone. Rozdział 36 konstytucji przypomina: „Wedle możliwości domu niech będą karmione dzieci, sieroty i porzucone, ubogie niewiasty brzemiennie niech będą przyjmowane darmo i traktowane z miłością”. W Rozdziale 55 nakazywano: „Dla dzieci urodzonych przez obce kobiety w domu Ducha Św. niech będą przygotowane małe kołyski, aby leżały oddzielnie, by nic złego im się stało”.

Prawo bardzo mocno zwraca uwagę na zachowanie więzi jedności wśród wszystkich członków zakonu. Mistrz winien razem z braćmi spożywać posiłki, spać we wspólnym dormitrazu, nie przetrzymywać pieniędzy, wychodząc zaś z domu powinien powiadomić o tym pozostałych²⁴.

Reguła rozważa też sytuację ewentualnych kłótni lub nawet rękoczynów pomiędzy braćmi. Dla winnych przewidziano bardzo surowe kary, nawet do usunięcia z zakonu włącznie²⁵.

Konstytucje mocno akcentują kanonicki charakter zakonu. Dużo miejsca poświęcają modlitwie, zwłaszcza liturgicznej, studiowaniu Pisma świętego, pomocnego do lepszego zrozumienia modlitwy, a także konieczności zachowania milczenia²⁶.

Reguła XIV-wieczna – oprócz 105 rozdziałów – zawiera długi komentarz papieża Eugeniusza IV, dodany w związku z reformą rzymskiego szpitala Ducha Świętego. Ma ona tę zaletę, że za pomocą mocnych i realistycznych obrazów miniaturowych, zamieszczonych w inicjałach poszczególnych rozdziałów, przedstawia konkretne życie środowiska szpitalnego²⁷.

Nic nam nie jest wiadomo o konstytucjach przyniesionych do Polski przez pierwsze pokolenie braci i siostr zakonu Ducha Świętego, osiedlonych około 1220 r. na Prądniku pod Krakowem, od 1244 r. w Krakowie²⁸. Nie wiemy też, jak przebiegał proces kodyfikacji ich prawa zakonnego na ziemiach polskich. Przyczyną tego jest brak przekazów źródłowych takich, jak protokoły kapituł prowincjalnych, na których dokonywano rewizji własnych konstytucji, jak również sprawozdań z przeprowadzonych wizytacji prowincjalnych, mówiących o sposobie realizacji prawa zakonnego, o trudnościach w jego zachowaniu oraz o potrzebie odnowy w celu dostosowania przepisów prawnych do życia w polskich warunkach.

²² Tamże, rozdz. 35.

²³ Tamże, rozdz. 13.

²⁴ Tamże, rozdz. 17.

²⁵ Tamże, rozdz. 27.

²⁶ Tamże, rozdz. 3 i 28.

²⁷ *Angelis, Regula*, p. 9.

²⁸ Kłoczowski, *Zakony*, s. 445; Tomkiewicz, *op. cit.*, s. 8–9; Antosiewicz, *op. cit.*, s. 169–171.

Najstarszy rękopis reguły zakonu Ducha Świętego w Polsce pochodzi z końca XIV w. Posiada krótki prolog i 104 rozdziały. Treściowo nie różni się od rzymskich konstytucji, jedynie w innej kolejności ujmuje poszczególne paragrafy. Pomija rozdział *O zastępcy mistrza*, długi prolog rzymskiej reguły dzieli na dwie części: prolog oraz pierwszy rozdział uwypuklający rady ewangeliczne, które mają się realizować w życiu każdego brata i siostry²⁹.

Z XVI stulecia posiadamy trzy rękopisy reguł: z 1543 r., 1567 r. oraz z końca tego wieku. Z braku jednak protokołów odbytych kapituł prowincjalnych, do których należała rewizja prawa własnego zakonu, trudno rozpoznać, który z wymienionych egzemplarzy jest rezultatem gruntownej rewizji konstytucji, a który przepisano dla wygody wspólnoty celem zwiększenia liczby egzemplarzy.

Autorem pierwszego kodeksu reguły jest duchak Szymon z Witowii koło Kalisza. Napisał on w 1543 r. nowy rękopis, zamieścił w nim wszystkie rozdziały konstytucji XIV-wiecznych i uzupełnił rozdziałem *O zastępcy mistrza*³⁰.

Drugi kodeks reguły – jak wynika z kolofonu: „Finis huius regule per me felicem a Lanczuth professum sancti spiritus Anno domini 1567 10 Aprilis” – jest autorstwa również duchaka Feliksa z Łańcuta. Rękopis ten był najpierw własnością domu krakowskiego, w końcu XVIII w. należał do biblioteki Poryckiej Tadeusza Czackiego pod numerem 1238, od 1818 r., pod tym samym numerem, przechowywano go w bibliotece Czartoryskich w Puławach, stąd zabrany został w 1831 r. do Biblioteki Cesarskiej w Petersburgu. O jego zawartości brak nam wszelkich informacji³¹.

Trzeci rękopis jest anonimowego autorstwa i bez roku powstania. Treść jego zgodna jest zarówno z wcześniejszymi kodeksami pisanymi w Polsce, jak również i w Rzymie, zaś kolejność poszczególnych rozdziałów jest nieco inna. Zawiera on 105 rozdziałów, obowiązujących zarówno braci, jak i siostry, nadto autor wydzielił 31 rozdziałów dotyczących wyłącznie samych tylko sióstr³².

W XVII w. polska prowincja duchaków trzy razy odnawiała swoje przepisy zakonne: w 1618, 1645 i 1652 r. Rękopis z 1618 r. zawiera 107 rozdziałów oraz zwięzłą historię powstania zakonu, wyjaśnienie znaczenia podwójnego krzyża duchaków, zamieszcza zbiór ważniejszych bulli papieskich i wyodrębnia dwa nowe rozdziały: *O postach* oraz *O nieprzestawianiu z poganami*³³.

Kolejna rewizja życia w zakonie Ducha Świętego przeprowadzona została w Rzymie podczas trwania kapituły generalnej w 1621 r. Jako wstęp do odnowionych konstytucji zamieszczono 25 rozdział *Ewangelii* św. Mateusza. Nowo zredagowane ustawy tego samego roku oddano do druku. Polska prowincja otrzymała

²⁹ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Regula Sancti Spiritus domus eiusdem Ordinis in Cracovia, sygn. BO 633A.

³⁰ Archiwum Kapituły Katedralnej Krakowskiej, Regula hospitalis Sancti Spiritus, sygn. 220.

³¹ J. Korzeniowski, *Zapiski z rękopisów cesarskiej Biblioteki Publicznej w Petersburgu*, w: *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, t. XI, Kraków 1910, s. 34–35; W. Stasoff, *L'ornement slave et oriental d'après les manuscrits Anciens et modernes*, Petersburg 1887, p. 50.

³² Biblioteka PAN w Krakowie, Regula hospitalis Sancti Spiritus, sygn. 169A.

³³ Archiwum Generalne SS. Kanoniczek Ducha Św. w Krakowie (dalej: AGK), Regula fratrum hospitalis ordinis Sancti Spiritus, sygn. C.4.

drukowany egzemplarz w następnym roku, ten jednak nie zachował się w oryginale do naszych czasów. W 1645 r. staraniem Albina Komorowicza, ówczesnego definitora polskiej prowincji, egzemplarz ten został przedrukowany w Krakowie w oficynie Krzysztofa Schedla. Krakowski egzemplarz zawiera przedmowę generała zakonu Bernardyna Cyrillusa Aquilanusa do wszystkich członków zakonu, 25. rozdział *Ewangeli*i św. Mateusza jako wstęp, krótki prolog i 105 rozdziałów. Konstytucje przewidują więcej postów, pokut i zwiększoną liczbę modlitw. Jako dodatek załączono wykaz generałów zakonu duchaków z lat 1420-1632, bullę papieża Leona X z 1520 r., legendarne informacje o pochodzeniu krzyża i o św. Marcie, którą w XV w. obrano za patronkę zakonu³⁴.

Kodyfikacja prawa zakonnego wyłącznie tylko dla prowincji polskiej miała miejsce w 1652 r. W roku 1651 przybył do Polski wizytator generalny duchaków, należący do rady generalnej w Rzymie, Piotr Saunier. Podczas wizytacji zapoznał się on z życiem zakonu, pracą i problemami. Stwierdził, że niektóre przepisy wymagały uzupełnienia, wyjaśnienia, skorygowania czy też zastąpienia nowymi. Na kapitule prowincjalnej, odbytej tego samego roku, rozpatrzono dotychczasowe prawo zakonu Ducha Świętego na naszych ziemiach, następnie opracowano nowe konstytucje dostosowane do potrzeb prowincji, po czym Saunier doręczył je generałowi w Rzymie. Ten dał swoją aprobatę i polecił wydrukować je w Rzymie. W roku 1662 polska prowincja otrzymała nowe konstytucje; najprawdopodobniej były one ostatnią próbą odnowy życia zakonnego polskich duchaków. Szczegółów powstania tych konstytucji nie znamy, ponieważ wizytator Saunier nie zostawił w Polsce ani sprawozdania z odbytej wizytacji, ani też protokołu posiedzeń kapituły. Konstytucje z 1652 r. składają się ze wstępu i siedmiu rozdziałów: I – *O nowicjuszach*, II – *O obowiązkach zakonników*, III – *O rzeczach należących do liturgii*, IV – *O zachowaniu obserwy zakonnej*, V – *O administrowaniu rzeczy doczesnych*, VI – *O kapitułach*, VII – *O urzędach*. W sumie konstytucja zawiera 95 paragrafów usystematyzowanych, logicznie ułożonych, przejrzyste i jasno opracowanych³⁵.

Wiadomo, że siostry obowiązane były do zachowania konstytucji na równi z braćmi i niemal do połowy XVI w. miały z nimi wspólny egzemplarz. Z tego powodu, że siostry słabo znały łacinę, zredagowano dla nich w 1. poł. XVI w. konstytucje w języku polskim. Anonimowy pisarz przepisał z pełnego tekstu reguły 25 rozdziałów odnoszących się wyłącznie do zakonnic, jak: życie modlitwy, rady ewangeliczne, życie wspólne, kontakty z otoczeniem.

Reguła sióstr składała się więc z prologu, 25 rozdziałów różnej objętości, ceremoniału składania ślubów zakonnych oraz formuły przyjęcia kandydatek do bractwa Ducha Świętego³⁶.

W roku 1563 wspomniany już Szymon z Witowii ponownie przepisał skróconą do 25 rozdziałów regułę sióstr³⁷. Mateusz Krzysztof z Żarnowca, duchak, przetłu-

³⁴ *Regula Ordinis Sancti Spiritus in Saxia*, Cracoviae 1645.

³⁵ *Constitutiones provinciae Poloniae Ordinis S. Spiritus* [...], Romae 1652.

³⁶ AGK, Usthava zycyha syostr ducha svyethego przesz Innocenciusa papieha trzeciego y od kardynalov kosciola rzymskiego pothvyerdzona, sygn. C. 1.

³⁷ Biblioteka Jagiellońska, Kodeks mniszek Zakonu Św. Ducha w Krakowie, rkps 7044 I.

maczył na język polski 71 rozdziałów łacińskiej konstytucji. Nie dokonał jedynie przekładu paragrafów dotyczących wyłącznie braci³⁸. Rękopis Mateusza z Zarnowca skopiował w 1767 r. reformat konwentu krakowskiego i zarazem spowiednik sióstr duchaczek³⁹.

Trzeba zaznaczyć, że konstytucje zakonu Ducha Świętego w Polsce w swej wiekowej tradycji zawsze były zgodne treściowo z najstarszymi regułami rzymskimi i jakkolwiek polska prowincja duchaków poddawała rewizji własne prawo zakonne, to jednak zmiany nie dotyczyły istotnych cech nakreślonych przez założyciela, jak: duchowość i cel zakonu, życie radami ewangelicznymi, życie we wspólnocie, modlitwa liturgiczna. Można powiedzieć, że zakon pozostał wierny idei założyciela i mimo klęsk dziejowych i zmiennych warunków zawsze w miarę swoich możliwości realizował jego charyzmaty.

LES CONSTITUTIONS DE L'ORDRE HOSPITALIER DU SAINT-ESPRIT DE SAXIA EN POLOGNE

(1220-1823)

R é s u m é

Les premières constitutions de l'ordre hospitalier du Saint-Esprit de Saxia furent composées par son fondateur Guidon de Montpellier. La règle de Saint Augustin lui servit de fondement de la vie conventuelle; ensuite à partir des règlements des Hospitaliers et des Templiers il rédigea sa propre loi conventuelle qui devait être observée aussi bien par les frères que par les soeurs. Il prit le 25e chapitre de l'Evangile de Saint Marc comme introduction à sa constitution.

Le pape Innocent III confirma l'ordre hospitalier du Saint-Esprit le 22 avril 1198. La confirmation de la nouvelle famille conventuelle constitue l'approbation de ses réglaments juridiques. Guidon présenta le but et le caractère de l'ordre, la vie selon les principes évangéliques. Le même pape Innocent III esquaissa un schème de l'organisation de l'ordre dans sa bulle *Inter opera pietatis* de 1204. Pendant le séjour de Guidon à Rome entre 1198 et 1208 la rédaction de la constitution fut terminée et en 1213 elle fut confirmée par l'autorité du pape et des cardinaux. La confirmation définitive de la constitution eut lieu en 1215 pendant le concile de Latran IV. Les constitutions écrites par Guidon n'ont pas été conservées jusqu'à nos jours. Le plus ancien manuscrit de la loi conventuelle et le plus proche de la période dans laquelle vécut le Fondateur date d'avant 1317, et il se trouve dans la Bibliothèque vaticane. Le deuxième manuscrit provenant de la 2e moitié du XIVe siècle, richement enluminé, est gardé dans les Archives de la Ville de Rome. Au début du XVe siècle il fut copié par les religieux de l'ordre hospitalier du Saint-Esprit de Saxia de Dijon et il se trouve dans les archives de cette ville, ainsi qu'un autre manuscrit écrit en 1657. Le plus ancien manuscrit de la constitution, conservé en Pologne, date de la fin du XIVe siècle, il y a aussi 3 manuscrits du XVIe siècle: de 1543, de 1576 et de la fin du même siècle. Nous avons également trois exemplaires du XVIIe siècle: un manuscrit de 1618 et deux imprimés de 1645 et de 1652.

A partir du milieu du XVIe siècle on commença à traduire les constitutions du latin en polonais pour aider les soeurs à mieux comprendre la loi conventuelle. La première traduction date de la 1e moitié du XVIe siècle, les suivantes proviennent de 1563, 1607, 1767.

³⁸ Reguła zakonu Ducha Świętego przez Oycza S. Innocentego trzeciego, Biskupa naywyższego nabożnej braciey y siostrom tegosz zakonu podana. 1607 r., AGK, sygn. C. 2.

³⁹ Reguła zakonu Ducha Świętego przez Oyca św. Innocentego trzeciego, Biskupa Naywyższego Nabożney bracy y siostrom tegoż zakonu podana. 1767 r., AGK, sygn. C. 3.